

Oktober 1947.

M E D D E L A N D E

Nr. 18

från

S K Å N E S V A P E N H I S T O R I S K A F Ö R E N I N G .

Onsdagen den 15 oktober kl. 19.00 kallas föreningens medlemmar till ordinarie sammanträde på Malmö Museum (Kungens kammare på Malmöhus). Kl. 19.30 föredrag av Underbestyrern vid Tøjhusmuseet i Köbenhavn, cand. mag. Arne Hoff över ämnet "De Rasmussenske Revolvergevaerer". Föredraget belyses med skioptikonbilder. Efter föredraget gemensam supé till vilken klubbmästaren disponent Thure Jakobsson mottager anmälan om deltagande före sammanträdet början.

Föreningens medlemmar uppmanas att mangrant deltaga vid mötet. Intresserade utomstående få gärna medtagas.

Vårutflykten.

Söndagen den 1 juni hade föreningen inbjudit vårt danska brodersällskap till gemensam studieflykt till Kulturen i Lund. Våra danska vapenbröder med damer mötte upp till ett antal av 45 med ordföranden landsretssagförer Tage Lasson i spetsen. Vid ankomsten till Malmö hamn mötte föreningens styrelse, varefter färden omedelbart ställdes till Lund. Vid ankomsten till Kulturen hälsade föreningens ordf. Folke Herrström välkommen och ut-

tryckte sin glädje över, att så många från vårt danska brodersällskap mött upp. Ordet överlämnades därpå till sekr., löjtnant Olle Cederlöw, vilken under en timmes tid demonstrerade den stora vapensamlingen. Efter vapendemonstrationen besågs förövrigt museets stora samlingar samt domkyrkan med medeltidsuret och kryptan. Vid den gemensamma lunchen på Industrirestauranten talade de båda ordförandena för respektive föreningar, varvid landsretssagförel Lasson tackade för en givande dag.

Den danska höstutflykten.

Söndagen den 7 sept. hade Vaabenhistorisk Selskab utflykt till Gaunö Slott på Sydsjälland. Vår förening hade inbjudits att delta. 14 svenskar mötte upp. Utfärden företogs i bussar genom ett fagert danskt höstlandskap. Vid ankomsten till Gaunö hälsade ordf. landsretssagförel Lasson. välkommen varefter guldsmedmester Holger Jakobsen demonstrerade slottets rustkammare. Även slottets stora konstsamlingar och slottskyrkan genomgicks med stort intresse. Vid gemensamma lunchen på det berömda Vinhuset i Naestved talade de båda ordförandena varefter återfärden ställdes till Köbenhavn, där deltagarna fritt disponerade sin tid efter egen önskan.

Vapenhistoriska notiser.

I Karolinska förbundets årsbok 1947 har löjtnant Olle Cederlöw publicerat en längre studie över ämnet "Ytterligare bidrag till den karolinska ryt-tarvärjans typologi". Artikeln är briljant skriven och belyses med 22 illustrationer i texten. Förf. gör först en återblick på de av honom i "Meddelanden från Skånes Vapenhistoriska förening" år 1944 publicerade tankegångar om den karolinska värjans typologi, där han på komparativ väg söker den yttersta prototypen. Denna värja får nämligen icke betraktas som en isolerad företeelse, en nationell nyskapelse, utan som en integrerande led i de europeiska militärvärjornas internationella utvecklingskedja, vilket bevisas genom förekomsten av kontinentala värjor, vilka ha den karolinska värjans huvudkriterier, främre parerstång och hjärtformig parerplåt, och vilka utan tvivel äro tidigare än denna. Cederlöw påvisar möjligheten att direkt överbrygga klyftan mellan de kontinentala och den svenska värjtypen, vilken senare just här i landet under nära hundra år bibehölls ren och i stort sett oförändrad fick sin vackraste utformning. Den bekanta Bielkevärjan på Sturefors är ju utan tvivel av fransk tillverkning. Just med tanke på den intima alliansen mellan Sverige

och Frankrike under 1670-talet kan det förmodas, att bland de franska subsidievapnen förutom Stureforsvärjan (som ju var en gåva till Karl XI) det även fanns andra värjor av enahanda eller snarlikt typ fast av enklare utförande, vilka kan ha kommit att utgöra förebild för den karolinska ryttarvärjan. Märkligt är i varje fall, att den första karolinska värjan av denna typ just dyker fram på 1670-talet. Med tanke på den franska hegemonien på det militära- och modetekniska området fastslår förf., att den direkta impulsen till införandet av denna värjtyp sannolikt kommit från Frankrike, en sak som både förut och senare framhållits av flera vapenforskare, senast av docent Seitz. Som stöd för detta antagande visar Cederlöv på bevarade franska kavallerivärjor, s.k. forte épées, från Ludvig XIV:s tid. De av Karl X Gustav i polska och danska kriget förda två värjorna äro av utpräglad forte épée-typ. De äro för förf. tvenne representanter för en stor grupp militärvärjor på modet. Då de franska forte épées nästan alltid äro utrustade med tyska klingor och försedda med Amsterdams kontrollstämpel, förmodas dessa enligt den franska vapenhistorikern Olivier de Prat, vara från Holland importerade vapen. På denna grundval förmodar Cederlöv, att den karolinska ryttarvärjan fast direkt inspirerad från Frankrike sannolikt indirekt leder sitt ursprung från en holländsk eller tysk värjtyp. Som stöd för detta antagande påvisar han just den formala släktskapen mellan vallonvärjan (eller Schwedendegen) och forte épéen, vilken sistnämnda betecknas som förenklad variant av den förra. Detta var i stort sett det resultat Cederlöv kom till i den förut nämnda artikeln i "Skånes vapenhistoriska förenings meddelande" Nr 7, 1944. Sedan dess har docent Seitz publicerat i stort sett liknande tankegångar i en artikel i "LivRustKammaren" 1945 betitlad "De karolinska värjtypernas ursprung" i korthet resc. av undertecknad i vår förenings meddelande Nr. 12 år 1946. Men i en punkt skilja sig dock de båda författarna. Seitz synes helt bortse från forte épéen som ett led i den karolinska ryttarvärjans utveckling. Tvärtom hänför han forte épéen till infanterivärjans prototyper. Cederlöv bygger däremot hela sin bevisföring på det förstnämnda antagandet och framvisar till nu nyligen framkommit nytt material, vilket synes giva ytterligare belägg åt författarens tankegångar. Han syftar i första hand på de av Lönnberg i Svenska Vapenhistoriska Sällskapet årsbok 1944-1946 i artikeln "Kyrkvärjor i Jönköpingslän" bl.a. beskrivna vapnen i Björkö, Norra Solberga, Bringetofta, Nye samt framför allt i Stenberga och Askeryd. De första karolinska ryttarvärjorna hade långsträckt tämligen smala fästen och höga ellipsoida knappar. Förf. jämför en i undertecknads samling befintlig tidig karolinsk ryttarvärja, som kan när-

mare dateras, då den har på fästet Jakob Schmeltzers smedstämpel, med Livrustkammарvärjan nr. 1972 från 1670-talet och en i Flisby kyrka förvarad värja, daterad å klingan 1685, vilka samtliga nöjaktigt överensstämma med varandra. Med dessa jämför sedan Cederlöw en honom tillhörig officersvärja, som han betecknar som en övergångstyp mellan den förkarolinska och den direkt karolinska ryttarvärjan. Dekoren är identisk med den å Flisby-värjan förekommande, vilken senare värja av Lönnberg antagligen vara en för Gardets officerare på 1670-1680-talen föreskriven modell. Dessutom äro fästets yttre konturer desamma som på de tre förut omtalade värjorna; fränsett att fästet är försett med tvenne byglar. Om man bortser från de tvenne byglarna är värjan en typisk forte épée. Det värdefullaste är däremot, att värjan verkar vara av inhemsk tillverkning, vilket fästets grova utförande och dekorens tafatta utformning röja, då de svenska vapensmederna den tiden icke nått upp till de kontinentala yrkesbrödernas konstskicklighet. Dessutom verkar klingan vara ursprunglig i fästet och är således ej omnitad. De i klingans hålslipning förefintliga välkända "Virastämplarna" X O etc. ha för förf. intet absolut bevisvärde då likartade bokstavsstämplar även förekommo på utländska klingor från denna tid. I Livrustkammaren finnes ytterligare en värja av samma typ (nr. 26/24). Von Schreeb rubricerar den som en oreglementarisk kavalleriofficersvärja från 1690-talet. Cederlöw framför åsikten, att den är en officersvärja eller befälsvapen från 1670-1680-talen, Seitz däremot att den är ett befälsvapen hopsatt av ett kontinentalt fäste och en klinga under 1674-1679 års tyska krig. Enl. förf. utgör värjans grova detaljutförande ett bevis för inhemsk tillverkning, och trots förekomsten av sidobyglar och främre parerstång betraktar han den som en övergångstyp mellan den gamla officersvärjan och forte épéen och den nya varianten med främre parerstång, drabantvärjan. Släktskapen är ju påtagliga. Cederlöw övergår därpå till frågan om varianten med främre parerstång är att anse som en importerad nyhet utan förankring i tidigare svenska vapentyper. Man frestas först svara jakande, men han vill konstatera, att så är ej fallet. Utvecklingsgången kan följas tillbaka till 30-åriga krigets svenska värjtyper. Ställer man den stålfästade karolinska ryttarvärjan vid sidan av sin närmaste föregångare, ryttarvärjan från 1600-talets mitt (AM.5061) finner man många likheter. Det gemensamma är, kort sagt, ytterlidans parerrings hjärtformiga sträckning, vilket dock ej räcker till att typologiskt närmare belysa släktskapen. Låter man emellertid den Cederlöwska förut omtalade officersvärjan utgöra en förmedlande länk, framstår släktskapen tydligt. Släktskapen mellan forte épéen och den

karolinska ryttarvärjan är en viktig punkt i den Cederlöwska utvecklingsgången. Då man jämför den svenska forte épéen med den förkarolinska ryttarvärjan av manskapstyp, äro likheterna påtagliga. Konturerna äro i stort sett desamma. Olikheterna inskränka sig till innersidan. Denna avvikelse belyser utvecklingens allmänna gång. Forte épéen representerar ett mera utvecklat stadium av handtäckning, än vad fallet är med manskapvärjan. Att utvecklingen gått denna väg visar den i Askeryds kyrka förvarade värjan. Följes den förkarolinska ryttarvärjan av 1650-talets gängse typ ytterligare bakåt i tiden, finner man en klar linje. Värjan från 1650-talet har handbygeln fäst vid knappen och föregås av ett exakt lika vapen å vilket handbygeln icke är förenad med knappen utan stannar bit från denna enl. en å ingenjör Crres i Stockholm samling befintlig värja. Denna värja föregås i sin tur av ett liknande vapen (jordfynd i Malmö Museum), där yttersidan är ren och sålunda saknar den för typen eljest karaktäristiska S-formiga spången. Cederlöv påpekar, att denna värja har en direkt föregångare i en värja, vilken bl.a. bäres av Nils Brahe (1604-1632) på ett å Gripsholm förvarat oljeporträtt. Med denna värja äro vi framme vid 30-åriga krigets av Seitz i studien "De försvunna värjorna" påvisade s.k. svenskvärja. Cederlöv påvisar en variant av denna svenskvärja, som finnes på Kulturen i Lund. Den kan beskrivas som en mera utvecklad sådan. Avvikelserna bestå främst i att den är utrustad med handbygel, samt att innersidans tumbygelplåt vuxit ut till en med parerring omgiven större plåt. I denna värja från 30-åriga kriget urskiljes forte épéens liksom den karolinska ryttarvärjans formelement, fast i ett första utvecklat stadium. Parerringarna äro ännu ovala, och kavel vilar direkt på korset (l'écusson) och icke som senare blev fallet på en från detsamma uppstigande fot. Här är enligt Cederlöv den karolinska värjans tidigaste prototyp att söka. Längre tillbaka kan man icke gå, då de inhemska vapentillverkningen först på allvar med Louis de Geer sattes i gång. Med honom kommer så från början holländsk vapenimport, då Holland, utom att de Geer själv var holländare, var den ledande handelsstaten i fråga om handeln med Norden. Härtill kommer att den spansk-holländska militärutrustningen denna tid var normerande. Allt talar för, att de tidigaste svenskvärjorna varit av holländsk tillverkning. Seitz har också påvisat speciella holländska stildrag hos denna värja. Följer man svensk värjans fortskridande utveckling urskiljes vissa etapper. Den tidigaste typen hade vertikalt S-formig parerstång, oval parerring på yttersidan samt vertikalt tumbygel på innersidan. I nästa etapp utfylles den tomma parerringen med en ofta genombruten plåt och tumbygeln nedre del utfor-

mas till en mindre plåt. Snart förlängdes den främre uppsvängda parerstången till en handbygel. Denna stannade först ett stycke från knappen men förenades sedan med denna. Sedan främre parerstången så att säga försvunnet, synes man laborera med en extra främre parerstång. Till en början var den vanligen uppsvängd men efter hand böjdes den även nedåt och fick snart en alltmer rudimentär karaktär för att slutligen i flertalet fall helt försvinna. I nästa etapp begåvades jämväl innersidan med en oval parerring med utfyllande plåt. Så uppstod den halvt hjärtformiga parerplåten. Sedan jämväl innersidan utformats på samma sätt var den hjärtformiga parerplåten färdigbildad, och forte épéen framträdde för första gången. Detta kan sägas ha skett på 1630-1640-talet. Cederlöw sammanställer slutligen till en resumé de av honom gjorda rönen. Ur en holländsk värjtyp, vilken vid 1600-talets början blivit tämligen allmän i Europa, bl.a. i Sverige, utvecklas snart en renodlad och funktionalistiskt betoad värja, forte épéen. I vårt land gick utvecklingen efter Gustav II Adolfs död, då militärväsendet började försummas, långsammare än på kontinenten och manskapsvärjorna bibehöllo sitt tidigare utseende. Officersvärjan följde däremot med i utvecklingen, därom vittna Karl X Gustavs mångomtalade värjor, jämväl de tvenne värjor som äro återgivna på oljeporträtt av Johan Banér och Otto von Sack. Att forte épéen tiden närmast därefter var ganska allmän visar tillgängligt bildmaterial av Erik Dahlberghs jämte flera kopparstick och bevarade exemplar i kyrkor och museer. Blott något senare efterträdde typen av varianten med främre parerstång. Därmed övergick man under fransk påverkan till att utrusta jämväl manskapet med för tiden fullt moderna värjor. Dessa voro, vilket förf. förut påvisat, icke någon nyhet utan slutresultatet av den utvecklingsprocess den första holländsktillverkade svenskvärjan undergått.

J. Folke Herrström.

Nyintagna medlemmar.

Ryttmästare S.M. Due-Boje, Halmstad. (sekr.)

Lantbrukare Nils P. Johansson, Hyllinge. (Rasmussen).

Redaktör: Löjtnant Olle Cederlöw